

RIZIKO NEBEZPEČNOSTI A PŘÍSTUPNOST K NÁPRAVĚ U VYBRANÝCH SKUPIN DELIKVENTNÍ MLÁDEŽE

původní práce

Slavomil Fischer¹
Ilja Žukov²
Daniela Domluvilová²
Zdeněk Svoboda¹

¹Pedagogická fakulta Univerzity
J. E. Purkyně

²Psychiatrická klinika 1. LF a VFN
Univerzity Karlovy

Kontaktní adresa:

doc. MUDr. Ilja Žukov, CSc.
Psychiatrická klinika 1. LF a VFN UK
Ke Karlovu 11
120 00 Praha 2
e-mail: iljazukov@seznam.cz

Podpořeno projektem GAČR
406/09/0367

SÚHRN

Fischer S, Žukov I, Domluvilová D, Svoboda Z. Riziko nebezpečnosti a přístupnost k nápravě u vybraných skupin delikventní mládeže

Obsahem článku jsou výsledky výzkumných šetření realizovaných u vybraných skupin delikventní mládeže. V rámci těchto šetření byly zjišťovány souvislosti mezi faktory, které jsou klíčové pro forenzní psychologickou a psychiatrickou praxi z hlediska účinnosti práce s delikventními jedinci. Analýze byly podrobeny následující otázky: míra rizika potenciální nebezpečnosti u jednotlivých sledovaných skupin výše uvedených jedinců, míra jejich sofistikovanosti, a dále míra přístupnosti a motivace ve vztahu ke korekci delikventního chování. Zjištění a výsledky jsou využitelné pro forenzní psychologickou praxi. Jsou využitelné pro diagnostiku a pro následnou terapeutickou práci s delikventní mládeží.

Klíčová slova: juvenilní delikvence, tendence k násilí a agresivitě, poruchy přizpůsobení, míra nebezpečnosti, sofistikovanost a motivace k nápravě.

SUMMARY

Fischer S, Žukov I, Domluvilová D, Svoboda Z. Risk for dangerousness and the treatment amenability at selected groups of delinquent youth

The article deals with results of research studies realized in selected groups of delinquent youth. Relations between the factors that are crucial for forensic psychological and psychiatric practice in terms of efficiency of treatment with delinquent individuals were observed as part of these investigations. There were analyzed following questions: the risk for dangerousness, the level of sophistication and the treatment amenability and motivation in relation to the correction of delinquent behavior. Findings and results are applicable in the forensic psychology practice and for diagnostic and treatment to juvenile delinquents.

Key words: juvenile delinquency, tendencies to violence and aggressivity, risk for dangerousness, adaptation disorders, treatment amenability.

ÚVOD

Otázka zjišťování míry rizika nebezpečnosti delikventních jedinců má pro forenzní a penitenciární psychologickou a psychiatrickou praxi značný význam. V rámci praxe s delikventní populací je důležité se nezabývat pouze otázkou vývoje chování jedinců do současné podoby, je důležité se zabývat i odhadem dalšího budoucího vývoje. Pokud se tento odhad týká osob, které již mají delikventní (kriminální) historii, je odhad zaměřen na riziko jejich nebezpečnosti ve vztahu k recidivě.¹ Význam posuzování „rizikovitosti“ tedy spočívá ve stanovení prognózy k otázce pravděpodobnosti recidivy delikventního chování a k možnosti dosažení korekce antisociálně zaměřeného chování do společensky přijatelné formy. Posouzení míry rizika nebezpečnosti má proto význam jak z hlediska intervence, tak zejména z hlediska terapeutického působení na delikventní jedince.²

Individuální posouzení míry nebezpečnosti a přístupnosti ke změně společensky nepřijatelných forem chování je předpokladem pro racionální výběr a realizaci terapeutických a dalších speciálních aktivit, uplatňovaných v rámci resocializace s konkrétním jedincem.^{3,4} Univerzální prognostické metody nejsou k dispozici. Predikce a prognóza dalšího vývoje je individuálně podmíněna osobností jedince a rozborem faktorů, které jsou z hlediska možností práce důležité.^{1,2,5} V případě kombinace posuzování míry rizika nebezpečnosti a sofistikovanosti a přístupu k nápravě se jedná o detailnější rozbor, což umožňuje následně adekvátnější terapeutické působení.

CÍL ŠETŘENÍ A METODY

V období let 2009–2011 jsme realizovali několik výzkumných šetření u různých vybraných skupin delikventní mládeže. V rámci těchto výzkumných šetření byla sledována a analyzována problematika biopsychosociálních příčin potíží výše popsaných osob se přijatelným způsobem adaptovat na požadavky společnosti, které se týkají zejména uplatnění a seberealizace. Dále byla také podrobena šetření a analýze otázka možností práce s delikventní mládeží. Konkrétně byly zkoumány, a vzájemně porovnávány, následující tři okruhy problémů:

1. Míra rizika nebezpečnosti, typický osobnostní rys delikventní subkultury. Posuzovací stupnice pro interview byla sycena strukturovanými dotazy, šetřícími míru tendence k násilí a agresivitě, plánovitost a rozsah trestné činnosti a psychopatologické rysy osobnosti.
2. Sofistikovanost, úroveň morální vyspělosti. Posuzovací stupnice pro interview byla sycena strukturovanými dotazy, šetřícími úroveň regulativů chování, schopnost rozumět normám a schopnost pocítovat vinu a nést odpovědnost za své chování.
3. Možnost léčby a motivace a ochota k nápravě. Posuzovací stupnice pro interview byla sycena strukturovanými dotazy, šetřícími míru psychopatologie chování, míru motivace a zájmu o změnu, porozumění problémům a zájem o normální společenské vazby.

Pro výzkum byl využit vlastní inventář delikventního chování, s využitím modifikace diagnostických nástrojů RSTI (Risk Sophistication Treatment Inventory) a HARE PCL (Hare Psychopathy Checklist).^{6,7} Jako nástroj pro šetření byl použit strukturovaný rozhovor. Strukturované dotazy sytící sledované osobnostní rysy byly konstruovány formou intervalové škály. Pro zjištění statisticky významných odlišností u sledovaných osobnostních rysů byl využit Fisherův LSD test na hladině významnosti $\alpha=0,05$ (pro vícenásobnou komparaci).

Výzkum byl realizován u následných skupin respondentů ve věku 15 až 26 let: delikventní mládež v ústavní výchově (N = 84); delikventní populace mladiství a mladí (blízcí věku mladistvých) vězni (55); závislí na psychoaktivních nealkoholových látkách (N = 48), a u kontrolní skupiny (N = 100).

VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

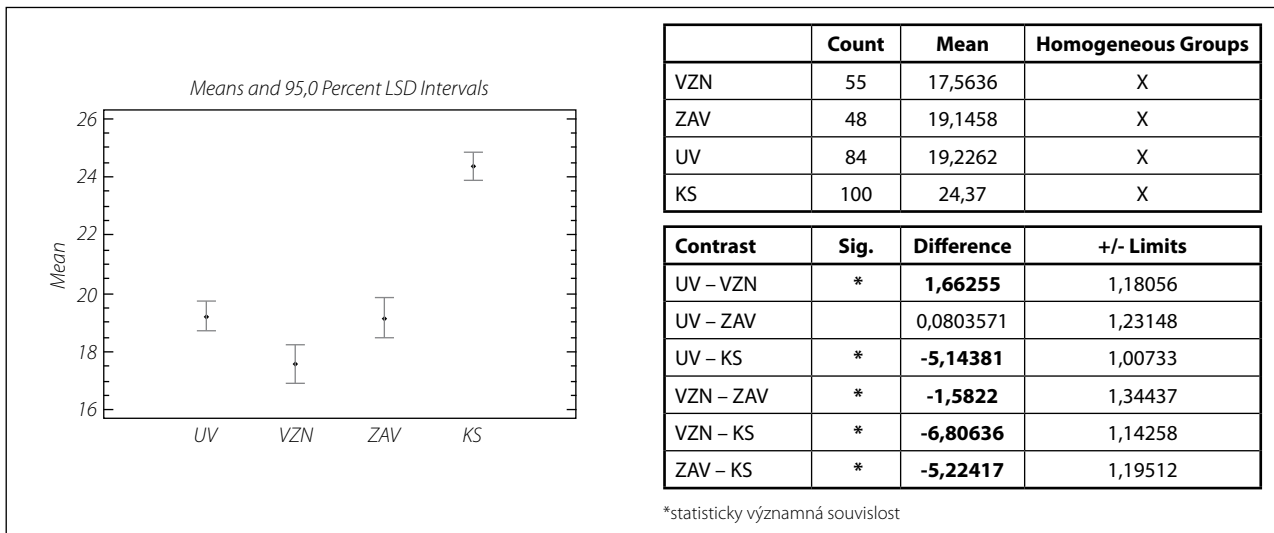
V následujících grafech a tabulkách je přehled vícenásobné komparace dosažených výsledků u jednotlivých šetřených skupin delikventní mládeže a kontrolní skupiny. V případech zjištěné statisticky významné odlišnosti (rozdílu) na hladině významnosti $\alpha=0,05$ je výsledek označen symbolem *. Grafy jsou prezentovány pro lepší ilustraci formou means plot.

Legenda: UV – delikventní mládež v ústavní výchově; VZN – mladiství a mladí (blízcí věku mladistvých) vězni; ZAV – závislí na psychoaktivních nealkoholových látkách; KS – kontrolní skupina

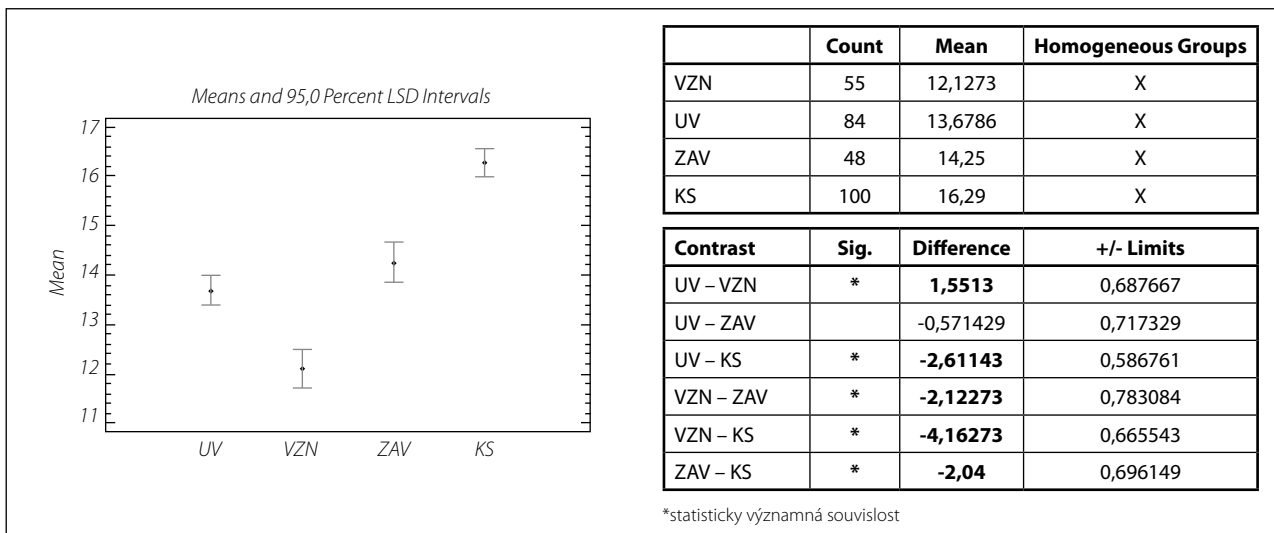
1. Míra rizika nebezpečnosti

Jaká je míra rizika nebezpečnosti, tj. tendencí k recidivě a horší prognózy ve vztahu ke korekci delikventního chování, nám ukazují následná dosažená zjištění (graf 1).

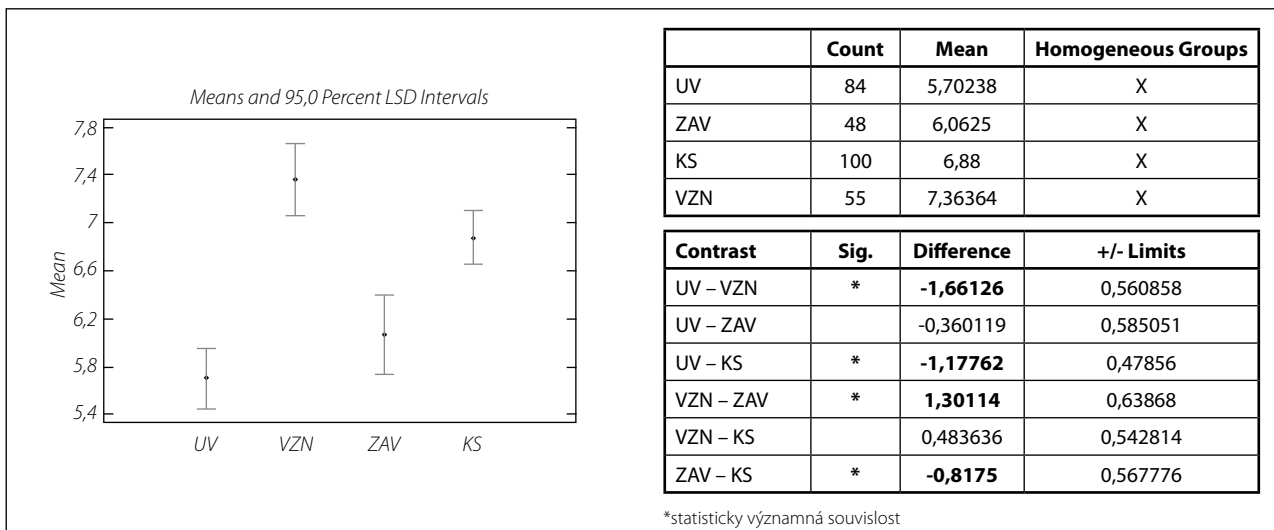
Dle očekávání se šetřením jednoznačně potvrdila statisticky významná odlišnost mezi kontrolní skupinou a všemi pozorovanými skupinami delikventní mládeže. Statisticky významné rozdíly ale můžeme pak dále pozorovat i mezi těmito jednotlivými skupinami osob. Nejvyšší míra nebezpečnosti byla zjištěna u skupiny mladistvých a mladých (blízkých věku mladistvých) vězňů. Je to logické, neboť k uvěznění nedochází v naprosté většině případů okamžitě. Uvěznění předchází řada různých sociálněpatologických jevů, které mají charakter disociality a asociality. Typické je závislostní chování, a velmi často se jedná o poruchy chování a delikvenci, jako důsledek zneužívání nealkoholových psychoaktivních látek. Skupina osob se závislostním chováním se neliší v míře nebezpečnosti od jedinců v ústavní a ochranné ústavní výchově. Zdá se, že toto zjištění do určité míry poukazuje na skutečnost, že ústavní výchova nemá z tohoto pohledu potřebný efekt. Zde ale vyvstává otázka, které faktory, vedoucí k ústavní výchově, jsou dominantní. Zda vrozené, či získané. U skupiny vězňů můžeme předpokládat větší počet osob s psychopatologickými rysy osobnosti (disociální porucha osobnosti, emočně nestálá porucha osobnosti). Pro ty jsou typické vzorce chování, které sytily faktor míry nebezpečnosti (tendence k agresivitě, plánovitost antisociálního chování).^{2,8,9}

Graf 1. Míra rizika nebezpečnosti

Graf 2. Sofistikovanost, úroveň morální vyspělosti

Graf 3. Možnost léčby a motivace a ochota k nápravě

2. Míra sofistikovosti, úrovně morální vyspělosti

Jaká je sofistikovost, míra úrovně morální vyspělosti, nám ukazují další zjištění (graf 2).

Opět, stejně jako v předchozím případě, můžeme pozorovat statisticky významné rozdíly mezi kontrolní skupinou a delikventní mládeží. V tomto případě pak také opět statisticky významné odlišnosti mezi jednotlivými šetřenými skupinami delikventní mládeže. Zjištění je stejné jako u předchozího faktoru míry nebezpečnosti, a v podstatě se platnost předchozího zjištění jen potvrzuje. Opět se ukazuje, že v ústavní výchově nedochází k potřebné změně u této velmi důležité podmínky pro změnu chování. Jako výzva pro pomáhající profese se nabízí působení na zvyšování právní povědomosti a apelace na odpovědnost za své chování a uvědomění si viny. Vzhledem k tomu, že častou příčinou ústavní výchovy jsou negativní zážitky v prostředí rodiny, jde o úkol značně obtížný.

3. Možnost léčby a motivace a ochota k nápravě (graf 3)

Dosažená zjištění pouze potvrzují naše předchozí konstatování o sporadické účinnosti ústavní výchovy. Přitom působení na motivaci a snaha o dosažení zájmu o nápravu by měla patřit k jejím základním cílům. Opět můžeme hovořit o zjištění jako o inspiraci pro pole psychologie a dalších pomáhajících profesí. Zjištěnou vysokou míru motivace k nápravě u vězňů interpretujeme jako účelovou tendenci jevit se v lepším sociálním světle. Ta souvisí s pochopitelným zájmem opustit velmi zátěžové prostředí věznic. K tomu může v praxi dojít formou podmíněného propuštění, zvláště při „plnění“ resocializačních požadavků ve smyslu rozvoje zájmu o změnu a nápravu.²

ZÁVĚR

Posouzení potenciální nebezpečnosti delikventních jedinců má funkci individuální predikce a indikace vhodných korektivních (resocializačních) programů a postupů.^{2,10} Posuzování míry nebezpečnosti a možností nápravy se vztahuje vždy k osobnosti dotyčného. Zahrnuje předpoklad, že takový jedinec má osobnostní rysy zvyšující pravděpodobnost recidivy antisociálních forem chování.¹

U všech sledovaných položek byly opakovaně zjištěny a potvrzeny statisticky významné odlišnosti mezi sledovanými skupinami delikventní mládeže a kontrolní skupinou. Statisticky významné odlišnosti pak byly zjištěny také mezi jednotlivými sledovanými skupinami delikventní mládeže. Nejvyšší míra rizika nebezpečnosti byla dle očekávání zjištěna u skupiny mladistvých a mladých vězňů. Ti se v míře rizika nebezpečnosti statisticky významně liší od dalších skupin delikventní mládeže. Rozborem jednotlivých položek byly pak největší odlišnosti pozorovány v psychopatologických osobnostních rysech. Totéž platí pro problematiku porozumění normám, schopnosti cítit vinu, a nést odpovědnost za své chování. Otázka možnosti léčby a motivace ke změně je stejně negativní u mládeže v ústavní výchově, což je z hlediska poslání institucionální výchovy nepříznivé zjištění.

Míra rizika nebezpečnosti a úroveň morální vyspělosti a potřebných osobnostních předpokladů je z hlediska změny delikventního chování do společensky přijatelné formy jedním ze zásadních problémů psychologické forenzní a penitenciární praxe. U všech sledovaných skupin delikventní mládeže je z hlediska porovnání s jedinci z většinové populace značně vysoká. V případě vězňů můžeme usuzovat na vyšší zastoupení jedinců, v jejichž osobnostních rysech se projevuje zatvrzelost (Tough-Mindedness).² Dále je zde zastoupen vyšší počet osob trpících specifickými poruchami osobnosti (zejména F60.2; F60.3).^{2,9} U jedinců v ústavní výchově, a u osob zneužívajících psychoaktivní látky, jsou dominantními příčinami delikvence častěji sociální faktory (zejména patologické jevy v prostředí rodiny).^{2,9,11}

V případě převažujících sociálních determinant delikvence můžeme hovořit o existenci reálné možnosti dosáhnout korekce antisociálně zaměřeného chování do společensky akceptovatelné podoby. Platí to pro případ, kdy negativní zážitky v průběhu dětství a dospívání nevyústily v příznaky přetrvávající poruchy osobnosti.⁸ Bohužel v případech, kdy je delikventní chování determinováno vrozenými biologickými a psychickými faktory, je perspektiva spíše negativní. Zjištění a výsledky jsou využitelné pro psychologickou a psychiatrickou forenzní praxi. Použité metody jsou využitelné pro diagnostiku možností a perspektivy terapeutické práce s delikventní mládeží. Zjištěné výsledky naznačují, že účinnost ústavní výchovy by měla být předmětem bližšího rozboru s konkrétnějšími závěry pro psychologickou a etopedickou teorii a praxi.

LITERATURA

1. Blatníková Š, Netík K. Predikce vývoje pachatele. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci; 2008.
2. Fischer S, Škoda J. Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů. Praha: Grada Publishing; 2009.
3. Steinberg L. Assessing risk and amenability treatment. *Juvenile Justice* 2008; 18 (2).
4. Večerka K. Mládež v kriminologické perspektivě. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci; 2009.
5. Heretík A. Forezní psychologie. Bratislava: SPN; 2004.
6. Hare SD, Cox DN, Hare RD. Hare Psychopathy Checklist. New York; 2003.
7. Salekin TR et al. Risk Sophistication Treatment Inventory. Lutz (FL): PAR Inc.; 2010.
8. Fischer S, Žukov I, Ptáček R. Enduring personality disorder by impact of negative events in childhood and adolescence. In: Needham I. (ed.) *Violence in Clinical Psychiatry*. Amsterdam (Nederland): Kavanah Publisher; 2011.
9. Raboch J, Zvolský P et al. *Psychiatrie*. Praha: Galén; 2001.
10. Grisso T et al. *Mental health screening and assessment in juvenile justice*. New York: Guilford Press; 2005.
11. Vágnerová M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál; 2004.